

3. На яких умовах були погоджені дії, пов'язані з незаконним переправленням конкретних осіб через державний кордон України.

Запропоноване коло обставин, які необхідно встановити у справах про незаконне переправлення через державний кордон України, базується на вимогах ст. 64 КПК України, на ознаках складу даного злочину, що передбачені ст. 332 КК України, а також на особливостях процесу доказування. Установлення зазначених обставин є кінцевим завданням із розкриття незаконного переправлення через державний кордон України, тому такі обставини є важливим елементом методики розслідування зазначеного виду злочинів.

Література

1. Колесниченко А. Н. Принципы методики расследования преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1979. — Вып. 18. — С. 66.
2. Криминалистика / Под ред. В. А. Образцова. — М.: Юристъ, 1999. — С. 587.
3. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. — М.: Юрид. лит., 1982. — С. 112, 121.
4. Танасевич В. Г. Значение криминалистической характеристики преступлений и следственных ситуаций для методики расследования преступлений // Актуальные проблемы советской криминалистки. — М., 1980. — С. 84.
5. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. — О.: Юрид. л-ра, 2002. — С. 212.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С. С. Яценко. — К.: А.С.К., 2005. — С. 667.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 3 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Каннон, 2001. — С. 834.

УДК 343.98:343.23

О. В. Баланюк

ПІДГОТОВКА ДО ЗЛОЧИНУ: ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ

У криміналістичній літературі надається важливе значення вивченню способу злочину. Це пов'язано з тим, що вивчення і пізнання способу злочину є серйозним складовим елементом теорії та практики розкриття і розслідування злочинів.

Спосіб злочину є міжгалузевим поняттям ряду юридичних наук, кожна з яких вивчає його відповідно до свого функціонального призначення. У криміналістичному аспекті головне у вивченні злочину — не кінцевий результат, а процес досягнення мети, механізм її досягнення. Спосіб злочину розглядається в криміналістиці як джерело інформації про закономірності виникнення доказів, що використовується для розроблення засобів і методів розкриття і розслідування злочинів.

На значення даних про спосіб злочину для розкриття злочинів було вказано в криміналістичній літературі ще в 20–30-ті роки [1, 185; 2, 46–47]. Надалі

до з'ясування змісту та аналізу значення способу злочина звернулися О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, Г. М. Мудьюгін, Г. Г. Зуйков, Р. С. Белкін, І. Ш. Жорданія й інші вчені. Однак, як відзначають у сучасній літературі, поглибленому вивченню природи способу злочинів, його класифікації тривалий час не приділялося належної уваги, оскільки в радянській правовій науці на певному етапі її розвитку недооцінювалося, а часом і заперечувалася наявність професійної і організованої злочинності в соціалістичному суспільстві [3, 198]. Завдяки подальшим дослідженням вчення про спосіб злочину стає однією з окремих криміналістичних теорій, обов'язковим елементом більшості окремих методик розслідування. І це цілком обґрунтовано. Пізнання сутності й обставин вчиненого злочину ретроспективно. Воно вимагає виявлення джерел інформації про розслідувану подію, аналізу і синтезу одержуваних даних, їх розшифровки й оцінки для послідовного проникнення у суть такої події. У ході розслідування, насамперед, виявляються сліди, що свідчать про спосіб дій злочинця. У свою чергу, дані про спосіб злочину вказують на механізм слідоутворення, на особливості поведінки злочинця, його властивості й ознаки, на обстановку злочину [4, 94].

У літературі висловлюється чимало поглядів на поняття способу злочину. У той же час у криміналістичній науці є майже загальновизнаним розуміння способу злочину як комплексного поняття, елементами якого є способи підготовки, вчинення і приховування слідів злочину. Інакше кажучи, це система дій з підготовки, учинення і приховування слідів злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища, психофізіологічними і соціальними властивостями особистості [5, 215]. Тобто вибір способу злочинних дій зумовлюється об'єктивними (наприклад, відсутність охорони майна) і суб'єктивними факторами (стать, вік винного, колишня судимість, наявність чи відсутність злочинного досвіду та ін.), що дозволяє при встановленні способу злочину або окремих його елементів робити висновок щодо обстановки, об'єкта і предмета посягання, а також особистості злочинця (характеризує криміналістично значимі дані) [6, 105; 7, 18; 8, 16–17].

Природно, таке повноструктурне визначення способу доречно тільки щодо злочинів, учинених із задалегідь обдуманим умислом. В інших випадках спосіб злочину має неповну структуру. Існують злочини, що можуть відбуватися без попередньої підготовки чи супроводжуються подальшим приховуванням дій чи слідів [9, 191]. У таких випадках спостерігається два елементи в структурі способу злочину: підготовка й учинення або вчинення і приховування. А в найпростіших (одноелементних) — спосіб злочину як спосіб дії злочинця чи злочинної групи містить у собі тільки дії з учинення злочину або з підготовки злочину, не вчиненого за якимись причинами, чи дії з приховування злочину, що чинилися іншою особою без доручення на це суб'єкта злочину. При цьому слід зауважити, що підготовчих дій не може бути, наприклад, у необережних злочинах, а дії з приховування в навмисних злочинах варто розмежовувати залежно від того, охоплюються вони єдиним задумом злочину чи виконуються після вчинення злочину як дії, що не планувалися чи не могли плануватися, оскільки злочин був учинений з необережності [10, 180].

Тому потрібно погодитися з думкою Р. С. Белкіна про те, що спосіб приховування злочину може в деяких випадках не включатися в систему способу злочину, а бути за її межами, примикати до нього, але в той же час мати певну автономію [11, 359]. Мова йде, зокрема, про ті випадки, коли особа при підготовці злочину з різних причин не планує дій із його приховування, а потім після вчинення злочину сама чи за допомогою інших осіб їх вчинює. Те ж можна сказати про дії з приховування злочинів, що вчиняються з раптово виниклим наміром чи з необережності.

Розгляд способу злочину як системного утворення, виділяючи спосіб підготовки, спосіб учинення і спосіб приховування злочину, необхідний для їх докладного криміналістичного аналізу, опису особливостей слідової картини кожного з них, ознак, що вказують на мету, коло учасників злочину, ступінь їхньої організованості та ін. [12, 155–156].

Спосіб злочину відіграє визначальну роль у формуванні інформації про обставини події і осіб, що його вчинили. І тому пізнання способу вчинення злочину можна розглядати як метод практичної діяльності, як один зі шляхів установлення істини за схемою «від способу вчинення злочину — до його розкриття» [13, 43].

У той же час потрібно відзначити, що в криміналістичній науці найбільша увага приділяється способу вчинення і приховування злочину, і практично не розроблено положення, що стосуються вивчення, використання даних про спосіб його підготовки.

Поряд із цим, як показує вивчення слідчої і судової практики, багатьом тяжким злочинам (убивства, бандитські і розбійні напади, вимагання та інші), особливо вчиненим організованими групами, передує складна, ретельна і досить тривала підготовка, що створює необхідні умови для успішного вчинення задуманого злочину, а іноді — для його приховування і безперешкодного продовження злочинної діяльності.

Поняття підготовчої діяльності до задуманого злочину визначається в кримінальному законодавстві, указується й на деякі її елементи. Так відповідно до ст. 14 Кримінального кодексу України під готуванням до злочину розуміється підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Але підготовча діяльність пов'язана не тільки із забезпеченням умов для вчинення майбутнього злочину, а й спрямована на створення обставин, що сприятимуть приховуванню задуманого злочину, ухиленню злочинців від відповідальності, зберігання й поліпшення умов для подальшої злочинної діяльності.

Таким чином, підготовча діяльність — складна й багатопланова, що потребує здійснення її криміналістичної класифікації. Підготовчу діяльність можна розділити на:

- а) підготовку до вчинення задуманого злочину;
- б) підготовку до його приховування.

За своїм змістом підготовка до вчинення злочину складається з розумової і практичної діяльності та може бути класифікована на такі групи.

1. Початкові підготовчі дії до вчинення задуманого злочину. Це аналітично-розумова діяльність, що містить:

- визначення і конкретизацію мети злочину;
- вибір об'єкта злочину (підприємство, установа, організація, житлове приміщення, потерпілий, предмет зазіхання);
- визначення способів здійснення злочину;
- розроблення детального плану злочинних дій (визначення місця збору групи і засобів пересування, часу здійснення злочину, ролі і функції кожного з учасників, шляхів підходу і відходу, моделювання варіантів своїх дій з урахуванням непередбачених змін та інше).

2. Наступні підготовчі дії до вчинення задуманого злочину. Це безпосередньо практична діяльність з підготовки до здійснення, що містить:

- підбір учасників злочину (якісний і кількісний) з урахуванням складності і характеру поставлених завдань, способів їх реалізації, а також злочинного досвіду співучасників, їхньої фізичної сили, вольових якостей, навичок і умінь тощо;
- підшукування, виготовлення, пристосування необхідних знарядь і засобів; створення схованок — таємних складів зброї, боеприпасів, вибухових речовин, пристроїв і інших знарядь та засобів, що можуть бути використані в кримінальних цілях;
- створення сприятливої обстановки для здійснення злочину. Сюди включаються всі інші дії, які уможливають реалізацію задуманого. Наприклад, розвідку обраного об'єкта з метою визначення предмета злочину, місць його збереження, а також умов, що можуть сприяти або перешкоджати реалізації злочинних цілей (використання чи створення сприятливих умов для реалізації злочинного задуму; вивчення можливих перешкод і розроблення способів їх усунення); підшукування (викрадення, придбання, виготовлення) форменого одягу й атрибутів посадових осіб, засобів, що маскують зовнішність, та інше.

Кожний з цих елементів підготовки до здійснення злочину має самостійне значення, але часто в одному діянні містяться два і більше зазначених елементів.

Підготовчі ж дії з приховування злочинів можна класифікувати на такі групи.

1. Підготовчі дії щодо приховування особистої участі:

- розроблення плану зі створення неправдивого алібі, що включає в себе комплекс дій, спрямованих на створення в певних осіб неправильного уявлення про істинне місце перебування злочинця в конкретний час, попередню домовленість із неправдивими свідками та інше;
- підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів злочинця, а також підбір засобів, призначених для утруднення використання службово-пошукового собаки та інше.

2. Підготовчі дії з приховання злочину в цілому і маскуванню окремих його обставин:

- виготовлення чи складання підроблених документів з метою приховання злочинних фінансово-господарських операцій чи справжніх обставин події;
- планування і підбір засобів та створення умов для вчинення інсценування події та інше.

3. Підготовчі дії зі створення умов для ухилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності:

- вчинення дій, спрямованих на створення уявлення про винність у злочині інших осіб, або «об'єктивних» обставин, що призвели до злочинних наслідків;
- вербування і установка корумпованих зв'язків із відповідними посадовими особами органів влади і управління та інше.

Криміналістична класифікація підготовки до злочину має важливе практичне значення, оскільки може сприяти правильній побудові версій про різні обставини злочину, указувати на мету, об'єкт, характер, спосіб учинення задуманого злочину, на коло його учасників, ступінь організованості злочинної групи, а також професіоналізм злочинців.

Разом із тим вона й слугуватиме повній і детальній розробці криміналістичної характеристики конкретного виду злочинів.

Література

1. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика. — М.: Изд-во НКВД СССР, 1929. — 314 с.
2. Шавер Б. М. Об основных принципах частной методики расследования преступлений // Соц. законность. — 1938. — № 1. — С. 42–56.
3. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002 гг.): Монография. — К., 2002. — 268 с.
4. Тищенко В. В. Подготовка преступления как объект криминалистического исследования // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжпар. наук.-практ. конф. (Харків) 25–26 верес. 2003 / Редкол.: М. І. Папов, В. Ю. Шепітько, В. О. Копвалова та ін. — Х., 2003. — 312 с.
5. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. — М.: Мегатрон XXI, 2000. — 334 с.
6. Тищенко В. В. Корыстно-пасильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. — О.: Юрид. д-ра, 2002. — 360 с.
7. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. (Конспект лекций по советской криминалистике). — Х.: Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1965. — 47 с.
8. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления // Соц. законность. — 1971. — № 11. — С. 14–19.
9. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. вид. для слідчих і діявчавців / М. І. Папов, В. Ю. Шепітько та ін. — К.: Ін Юре, 2003. — 720 с.
10. Криминалистика социалистических стран / Под ред. В. Я. Колдина. — М.: Юрид. лит., 1986. — 512 с.
11. Белкин Р. С. Курс криминалистки. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации — М.: Юристъ, 1997. — 480 с.
12. Тищенко В. В. Скрытие преступления как элемент преступной деятельности // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць / ОІПОА. — О., 2001. — Вип. 10.
13. Криминалистика / Под ред. В. А. Образцова — М.: Юристъ, 1997. — 760 с.